

องค์ประกอบประดับหลังคาทำด้วยเซรามิกส์ ที่วัดบ้านแสน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์
ภาพ: เกรียงไกร เกิดศิริ

พลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทขืน เมืองเชียงตุง รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ ในบริบทกระแสโลกาภิวัตน์

ประสงค์ แสงงาม
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา
คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์
คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์มุ่งศึกษาพลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทขืน เมืองเชียงตุง ด้านการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ศึกษากระบวนการ รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรมวัดไทขืนในบริบทปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันของบริบทสังคมวัฒนธรรมกับสถาปัตยกรรมวัดในเมืองเชียงตุง งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การเก็บข้อมูลภาคเอกสาร และภาคสนาม โดยการสำรวจพื้นที่เพื่อเลือกกรณีศึกษา การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก ผลการศึกษาพบว่าสถาปัตยกรรมวัดเปลี่ยนแปลงมากตั้งแต่พ.ศ.2530 เป็นต้นมา โดยมากมีรูปแบบใกล้เคียงกับแบบเดิมก่อนการสร้างใหม่ วิหาร อุโบสถ และเจดีย์จะเปลี่ยนแปลงก่อนอาคารอื่นๆ วัสดุ เทคนิคการก่อสร้างและช่างฝีมือมีผลต่อคุณลักษณะทางกายภาพของอาคารโดยตรง กระบวนการมีทั้งเกิดจากภายในคือ ชาวบ้าน และองค์กรสงฆ์ของเมืองเชียงตุง กระบวนการภายนอกเกิดจากศรัทธา และเครือข่ายสงฆ์ข้ามพรมแดนมามีส่วนร่วมมากขึ้นภายหลังพม่าเปิดประเทศ ปัจจัยที่ส่งผล ได้แก่ ปัจจัยทางตรง คือ (1) การเสื่อมสภาพของอาคาร (2) การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม และภูมิอากาศ (3) ทรัพยากร (4) วัสดุก่อสร้าง และช่างฝีมือ ปัจจัยทางอ้อม ได้แก่ (1) การเมืองการปกครอง (2) เศรษฐกิจ และ (3) สังคม

คำสำคัญ: พลวัต | ไทขืน | เชียงตุง

Evolution of Tai Khuen Buddhist Architecture in Kengtung, Shan State, Republic of the Union of Myanmar, in the Context of Globalization

Prasong Sang-ngam
Master of Arts in Regional Studies
Faculty of Political Science and Public Administration, Chiangmai University

Surasawasdi Sooksawasdi
Faculty of Fine Art, Chiangmai University

Abstract

This research focuses on dynamic aspects of Tai Khuen Buddhist architecture in Kengtung with regards to physical changes, the changing process, causes of change, and the role of Buddhist architecture in the present day, so as to understand the relationship between architecture and socio-cultural context. This is a qualitative research carried out by studying from documents and collecting field information through surveys, participation, observation and interviews. The research reveals that Buddhist architecture has changed greatly since 1987 onwards. However, most still bear similar characteristics to the original while the Viharn, Ubosot and Chedi were the first to change. Materials, construction technology and skills have direct effects on architectural appearance of the buildings. The changing process involved villagers and monks organization in Kengtung as well as outside assistance and cross-frontier monks network after Myanmar opened up the country. Causes of change are both direct and indirect. Direct causes are (1) building deterioration, (2) environmental changes, (3) resources, (4) construction materials and expertise. Indirect causes are (1) politics, (2) economics, and (3) social conditions.

Key words: Dynamic | Tai Khun | Keng Tung

1. กล่าวนำ

เมืองเชียงตุง เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ และพัฒนาการบ้านเมืองร่วมกับเมืองเชียงใหม่ ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ตลอดจนผู้คน และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาที่ได้แพร่ขยายสู่เมืองเชียงตุง ตลอดจนศิลปะสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา อย่างไรก็ตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงตุงที่ดำเนินมาอย่างยาวนานกว่า 7 ศตวรรษทั้งในช่วงที่ดำรงเป็นรัฐอิสระ รัฐใต้การปกครองของพม่า และรัฐในอารักขาของอังกฤษ จนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศพม่าในปัจจุบัน จากความผันผวนทางการเมือง ความสับสนและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อันเป็นผลจากนโยบายการปกครองของอังกฤษในสมัยอาณานิคม (พ.ศ.2428-2485) ทำให้พม่าที่ภายหลังได้รับเอกราชจากอังกฤษในปีพ.ศ.2491 ดำเนินนโยบายปิดประเทศตั้งแต่ปีพ.ศ.2505 เป็นผลให้เกิดการชะลอการพัฒนาในทุกๆด้านส่งผลให้วิถีชีวิตท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ ซึ่งรวมไปถึงสิ่งปลูกสร้างต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิลปะสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนา จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลเริ่มดำเนินนโยบายผ่อนปรน และเปิดประเทศอีกครั้งในราวปีพ.ศ.2536 ทำให้เมืองเชียงตุงเกิดความเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะในด้านสาธารณูปโภค ไฟฟ้า น้ำประปา การพัฒนาเส้นทางคมนาคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เส้นทาง R3B เชื่อมโยงระหว่างประเทศไทย พม่า และจีนตอนใต้ ทำให้การเดินทางเข้าออกเมืองกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่นประเทศไทย เป็นไปโดยสะดวกมากขึ้น ภายในระยะเวลาเพียง 20 ปี สังคมเมืองเชียงตุงได้เปลี่ยนผ่านจากเมืองที่ถูกแช่แข็งทางวัฒนธรรม มาสู่เมืองที่ตื่นตัว และเปิดรับการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ ได้ส่งผลต่อศิลปะสถาปัตยกรรม และมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาปัตยกรรมวัดในเมืองเชียงตุง

ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา วัดหลายแห่งในเมืองเชียงตุงมีการรื้อ และสร้างใหม่ หรือบางแห่งทำการซ่อมแซมสร้างใหม่บนฐานอาคารเดิมเป็นจำนวนมาก ปรากฏการณ์ดังกล่าวล้วนส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรมวัดในเมืองเชียงตุง ตลอดจนสะท้อนความคิดความเชื่อ และมโนทัศน์ของผู้คนในสังคม ณ ช่วงเวลานั้นๆ ขอบเขตในการศึกษาได้ครอบคลุมพื้นที่วัดในเขตเมืองเชียงตุง และพื้นที่รอบนอก โดยเลือกศึกษาวัดที่มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของอาคารที่เห็นได้ชัดเจน เช่น มีการสร้างอาคารใหม่ หรือมีการรื้อซ่อมแซม เป็นต้น ทั้งนี้ศึกษาถึงกระบวนการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตัวอาคารด้วย

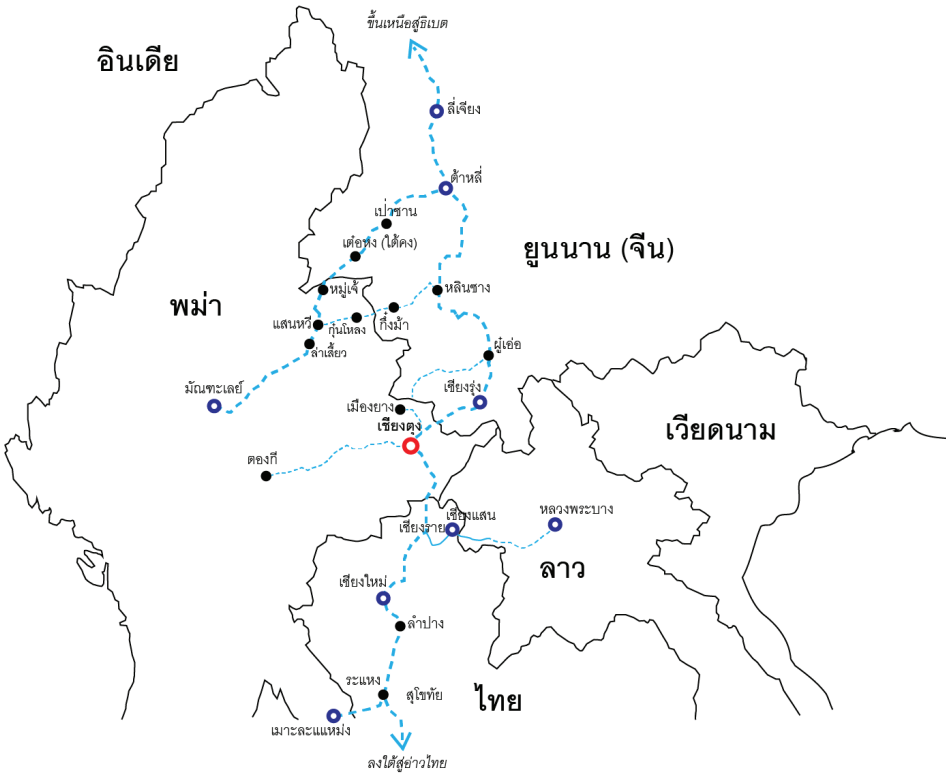
2. บริบทเมืองเชียงตุง และผู้คน

เชียงตุงเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตแอ่งที่ราบก้นกระทะระหว่างลุ่มน้ำสำคัญ 2 สาย คือ แม่น้ำโขง และสาละวิน รายล้อมด้วยหุบเขา เป็นเมืองที่ไม่มีทางออกสู่ทะเลหากแต่เป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางยุทธศาสตร์ที่เชื่อมต่อเมืองสำคัญๆ ของดินแดนตอนใน ทั้งยังตั้งอยู่ท่ามกลางรัฐที่มีอำนาจได้แก่ พม่า ล้านนา และยูนนานที่อิทธิพลทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมส่งผลต่อความเป็นไปของเมืองเชียงตุงตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา พลเมืองหลักของเชียงตุง คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไต ที่เรียกตนเองว่า *“ขึน”*[1] หรือเขิน ซึ่งเป็นหนึ่งกลุ่มไทในเขตแม่น้ำโขงตอนกลางตั้งแต่พม่าเรื่อยไปจนถึงตอนเหนือของลาว ได้แก่ ไตเหนือ ไตลื้อ ไตเขิน และไตยวน (Kirdsiri, 2007: 9) อีกทั้งเชียงตุงได้รับการ

[1] เป็นการถ่ายเสียงจากสำเนียงภาษาพูดท้องถิ่น

สถาปนาเป็นเมืองโดยพญามังรายแห่งล้านนา เมื่อราวปี พ.ศ. 1786 (Sethakul, 1994: 30) จึงเป็นเมืองที่มีฐานะ *"ลูกช้างหางเมือง"* และเป็นเมืองหน้าด่านทางเหนือของเชียงใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20

เชียงตุงมีบทบาทอย่างมากในฐานะเป็นเมืองยุทธศาสตร์ในเส้นทางการค้าตอนเหนือที่ติดต่อกับจีนและออกสู่ทะเลเชื่อมโยงระหว่างเมืองคุนหมิง-เชียงรุ่ง-เชียงตุง-เชียงแสน-เชียงราย-พะเยา-เชียงใหม่-ลำพูน-ระแหง (ตาก)-เมาะละแหม่ง (Na Chiangmai, 1995: 39) และเป็นชุมทางแลกเปลี่ยนสินค้าของกองคาราวานพ่อค้าทางไกล ที่สามารถเชื่อมต่อกับเส้นทางสายรองอื่นๆ เช่น เชียงตุง-เมืองยางที่สามารถไปถึงเขตปกครองตนเองไทใต้คง (เขตซือเหมา ประเทศจีน) รวมทั้งเมืองมัณฑะเลย์ และรัฐไทใหญ่อื่นๆ ด้วย เหตุนี้ทำให้เมืองเชียงตุงมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐอื่นๆ โดยรอบโดยเฉพาะทางการเมือง และเศรษฐกิจการค้า



ภาพที่ 1: แสดงเส้นทางคมนาคมติดต่อของเมืองเชียงตุง กับเมืองอื่นๆ

3. สังคมเมืองเชียงตุง กับสถาปัตยกรรมวัด

บริบท และสภาพเมืองเชียงตุงจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพลวัตและการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมวัด ทั้งนี้สถาปัตยกรรมเป็นวัตถุพยานที่สะท้อนภาพสังคม ผู้คน ความคิดความเชื่อและความเป็นไปของบ้านเมือง

3.1 สมัยแรก : อาณาจักรล้านนา กับพุทธศาสนาในเชียงตุง (พ.ศ.1893–2101)

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 -20 เมืองเชียงตุงมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับเมืองเชียงใหม่ทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาจากเชียงใหม่ที่เผยแพร่สู่เมืองเชียงตุงเมื่อราวปีพ.ศ.1893 ในสมัยเจ้าเจ็ดพันตู[2] (ครองราชย์ พ.ศ.1893-1920) แห่งเมืองเชียงตุง (Mangrai,1981: 236) มีความเป็นไปได้ว่าเป็นนิกายที่สัมพันธ์กับหริภุญไชยที่นับถือแพร่หลายก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ (Poolsuwan, 2009: 89) จนกระทั่งในในปี พ.ศ. 1914 พญากือนา (ครองราชย์ พ.ศ.1898-1928) ราชวงศ์มังรายแห่งเชียงใหม่ ได้อาราธนาพระสุมนเถระจากเมืองสุโขทัยอันเป็นการรับแบบแผนพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในเชียงใหม่ต่อเนื่องไปยังเมืองเชียงตุงในสมัยของเจ้าอ้ายอ่อน (รัตนพันธุราชา) (ครองราชย์ พ.ศ.1920-1933) แห่งเมืองเชียงตุง ทำให้พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์จากเชียงใหม่ได้ตั้งมั่นในเชียงตุงในนาม *“นิกายยางควง”* การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อพุทธศาสนา *“นิกายป่าแดง”* ที่นำโดยพระมหาญาณคัมภีร์ที่ได้เดินทางไปสืบศาสนาจากลังกาเผยแผ่มาถึงเชียงใหม่เมื่อปีพ.ศ.1973 และเดินทางถึงเมืองเชียงตุงในสมัยของเจ้าสามสรี (พระยาสรีสุธรรมจุฬมณีราชา) (ครองราชย์ พ.ศ. 1986-2002) นิกายป่าแดงได้รับความนิยม และรุ่งเรืองมากในเชียงตุงจนแพร่กระจายไปยังดินแดนตอนเหนือ เช่น ไทเหนือ ไทลื้อ และกลุ่มลัวะ แอ่น ฯลฯ

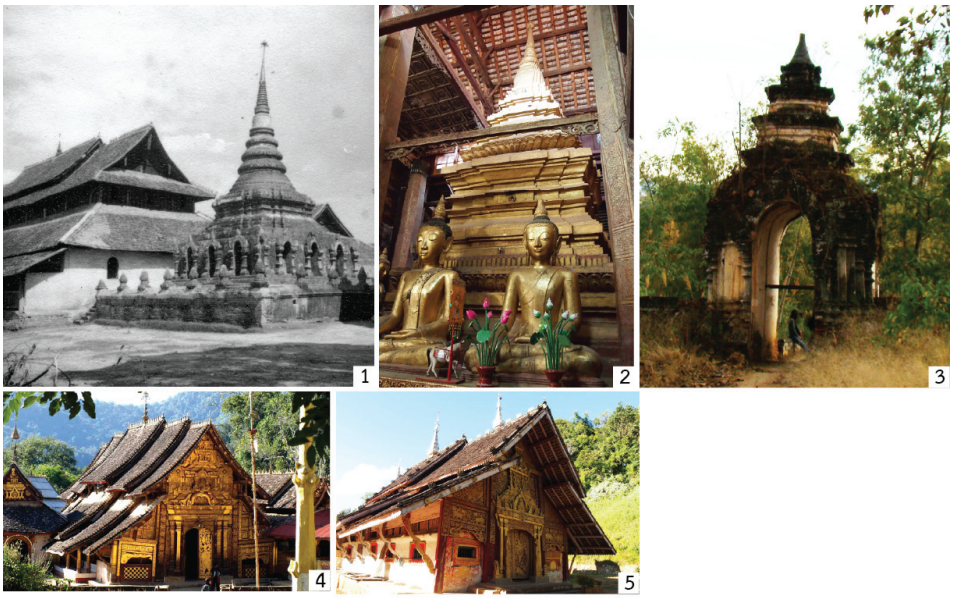
อิทธิพลของพุทธศาสนาที่เชียงตุงได้รับจากเชียงใหม่ส่งผลต่อรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมทางศาสนา อาทิวิหาร และเจดีย์ ที่มีอายุในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-24 ที่ยังคงปรากฏหลักฐานในปัจจุบัน เช่น เจดีย์วัดป่าแดง (สร้างในปี พ.ศ.1991) ประตูโขงวัดยางควง (ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20) วิหารวัดบ้านแงก และวิหารวัดบ้านแสน (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 23-24) และเจดีย์วัดอินท์องค์ที่หนึ่ง (สร้างในปีพ.ศ.2385) (Sanyakiatikun, 2011: 281-282)

3.2 สมัยที่สอง : เชียงตุงภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ.2102 – 2428)

เชียงตุงได้กลายเป็นรัฐประเทศราชภายใต้อาณาจักรพม่าในปีพ.ศ.2102 เมื่อท้าวคำฟู (พญาแก้วยอดฟ้านรินทา) (ครองราชย์ พ.ศ.2066-2103) เข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่าที่แผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมรัฐต่างๆ ในเขตลุ่มน้ำโขง และสาละวิน เช่น อาณาจักรล้านนา และอาณาจักรเชียงรุ่ง เป็นต้น เมืองเชียงตุงจึงได้รับพระไตรปิฎกจากพม่าเป็นบรรณาการตอบแทน ซึ่ง

[2] มีการสร้างวัดพระมหาเถระ 4 รูปที่เดินทางมายังเชียงตุงได้แก่ วัดพระแก้วถวายแด่พระธรรมลังกา วัดหัวข่วงถวายแด่พระธรรมไตรโลก วัดพระกลางถวายแด่พระทัศปัณโญ และวัดจอมคำถวายแด่พระมหาหงสาวดี พร้อมประดิษฐานพระพุทธรูป พระแก้ว พระงา พระหิน และพระธาตุ

เป็นจุดเริ่มต้นการเผยแพร่พุทธศาสนานิกายพม่าสู่เชียงตุง (Sanyakiatikun, 2011: 30) ช่วงเวลากว่าสองศตวรรษภายใต้การปกครองพม่า ทำให้วัฒนธรรมพม่าแทรกซึมสู่สังคมเชียงตุง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการทางศาสนาที่ดำเนินควบคู่ไปกับมาตรการทางการเมือง พุทธศาสนานิกายพม่าที่เชียงตุงในช่วงเวลานั้นปรากฏ 2 นิกายใหญ่ คือ *“นิกายมอญ (มหายิ่น)”* และ *“นิกายพม่า”* ที่สำคัญและปรากฏในเชียงตุง คือ *“นิกายสุธรรมา”* และ *“นิกายส่วยจิ่น”* (Chuntakong, 2001:51) การที่พุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบพม่าแพร่เข้ามาในเขตรัฐฉาน รวมทั้งการสั่งยกเลิกประเพณีพื้นเมืองที่ขัดแย้งกับหลักพุทธศาสนา ส่งผลให้วัฒนธรรมพม่าแทรกซึมเข้ามาทั้งรูปแบบการเขียน และการใช้ภาษาพม่าในการติดต่อราชการ ศิลปะสถาปัตยกรรม และค่านิยมในชีวิตประจำวันบางประการ อย่างไรก็ตามในพื้นที่รัฐฉานฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน เช่น เมืองเชียงตุง เมืองพยาก และเมืองยอง ยังคงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมพื้นเมือง และพุทธศาสนาในแบบของตนเองโดยไม่ถูกกลืนด้วยวัฒนธรรมพม่า (Poolsuwan, 2009: 88)



ภาพที่ 2: ตัวอย่างสถาปัตยกรรมวัดที่ได้รับอิทธิพลศิลปะล้านนา (1) เจดีย์วัดป่าแดง (ที่มา: Mangrai, Sao Udom Dait.(1958).Retrieved November 24, 2015, from http:// www.facebook.com/รักเชียงตุง) (2) เจดีย์วัดอินองค์ที่หนึ่ง (3) ซุ้มประตูโขงวัดยางควง (4) วิหารวัดบ้านแสน และ(5) วิหารวัดบ้านเงก (ที่มา : บันทึกภาพภาคสนามโดย ประสงค์ แสงงาม เมษายน 2554, 2556)

อย่างไรก็ตามอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมแบบพม่าที่ปรากฏเด่นชัดในเมืองเชียงตุง ส่วนใหญ่สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 จนถึงปัจจุบัน เป็นช่วงเดียวกับยุคปลายราชวงศ์คองบองของพม่า (พ.ศ.2295-2428) มีเมืองหลวงคือ มัณฑะเลย์ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมยุคมัณฑะเลย์ (Sooksawat, 2011: 306) ได้แพร่กระจายสู่ดินแดนรัฐฉานในช่วงเวลาที่พม่ากำลังเผชิญภัยคุกคามจากจักรวรรดินิยมอังกฤษ การล้มสลายของระบบกษัตริย์พม่า และเมืองมัณฑะเลย์ที่อยู่ภายใต้การบริหารของรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทุกองคาพยพของพม่าและรัฐต่างๆ ที่เคยอยู่อาณัติของพม่า ทั้งระบบบริหารราชการ การขยายตัวของเศรษฐกิจ และระบบอุตสาหกรรม ตลอดจนการพัฒนาเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อระหว่างเมืองที่อังกฤษพยายามเชื่อมโยงเมืองท่า เช่น ย่างกุ้งเข้ากับดินแดนตอนใน เช่น รัฐไทใหญ่ และจีนตอนใต้ ส่วนโครงสร้างพื้นฐานสังคมพม่าเปลี่ยนไปอย่างช้าๆ (Maung Htin Aung, 2013:276)

3.3 สมัยที่สาม : เชียงตุงในฐานะรัฐอารักขาของอังกฤษ (พ.ศ.2428-2485)

อังกฤษได้ยึดครอง และบริหารราชการพม่าอย่างเบ็ดเสร็จ แต่ไม่อาจครอบงำโครงสร้างการปกครองของรัฐไทตอนเหนือของพม่าได้ เนื่องจากมีระบบปกครองแบบสมาพันธรัฐ แต่ละไม่เมืองไม่ขึ้นตรงต่อกัน อังกฤษจึงได้ปกครองรัฐฉานแยกออกจากพม่าในฐานะรัฐในอารักขาของอังกฤษ (Protectorate) และดำเนินนโยบาย *“แผนการเพื่อสร้างอิทธิพลของอังกฤษในรัฐฉาน ปี 1887 (Plan for the establishing British influence in the Shan States during the open season of 1887)”* เนื่องจากกังวลต่อการขยายอำนาจของฝรั่งเศสในอินโดจีน ประกอบกับต้องการสร้างเส้นทางรถไฟจากตองอู ผ่านจอกเซ และยาเมธินไปยังมัณฑะเลย์ เพื่อสนับสนุนการค้าระหว่างย่างกุ้ง และรัฐฉาน (Moonmek, 2014: 32) อังกฤษได้มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจในพม่าในช่วง พ.ศ.2433-2463 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้เกิดชนชั้นใหม่ในสังคม คือ ชนชั้นกลางที่ประกอบด้วยข้าราชการ คหบดีเชื้อสายพม่า จีน และอินเดีย ในขณะที่เมืองเชียงตุง ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ และมีอิทธิพลในเขตรัฐฉานก็มีการเปลี่ยนแปลง และก้าวหน้าอย่างมากโดยเฉพาะในช่วงสมัยของเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินแถลง (ครองราชย์ พ.ศ.2440-2479) กองทัพอังกฤษได้ส่งเจ้าพนักงาน Assistant Superintendent และกองทหารเข้ามาในเชียงตุง พร้อมตั้งฐานบัญชาการบนดอยเหมยเมื่อปี พ.ศ.2433 ช่วงเวลาภายใต้การปกครองของอังกฤษนี้พบว่าระบบเจ้าฟ้าถูกนำกลับมาใช้อย่างเต็มสมบูรณ์อีกครั้ง พร้อมกับความนิยมศิลปกรรมสถาปัตยกรรมแบบมัณฑะเลย์ และตะวันตกที่แพร่หลายในสิ่งปลูกสร้างทางราชการ และวัดในเมืองเชียงตุง

ระบบเจ้าฟ้ารัฐไทภายใต้การอารักขาของอังกฤษได้เข้มแข็งขึ้นอีกครั้งท่ามกลางการล่มสลายของระบบกษัตริย์พม่า พิธีราชาภิเษกขึ้นครองเมืองเชียงตุงของเจ้าฟ้าก้อนแก้วอินแถลงตามประเพณีพม่า พร้อมกับการสร้างวัดพระเจ้าหลวง เพื่อประดิษฐานองค์พระมหามัยมุนีจำลองจากมัณฑะเลย์ พร้อมทั้งสถาปนาวัดหัวข่วงเป็นวัดหลวงของเชียงตุง ทั้งนี้เป็นการประกาศการดำรงอยู่ทั้งศักดิ์ และสิทธิ์ของชนชั้นปกครองรัฐไท (Sanyakiatikun, 2011: 35) อีกทั้งเป็นการตอกย้ำสถานภาพที่สูงส่งของเจ้าผู้ครองนครควบคู่ไปกับความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และโอนถ่ายงานศิลปกรรมจากราชสำนักมัณฑะเลย์สู่สามัญชนที่เป็นชนชั้นสูงมากขึ้น โดยช่างฝีมือในราชสำนักกระจายตัวออกไปผลิตผลงานตามที่ต่างๆ ตามเส้นทางการคมนาคมที่พัฒนา



สถาปัตยกรรมที่มีการก่อสร้างใน
ช่วงยุคอาณานิคมอังกฤษ (พ.ศ.2428-2485)

(1) หอคำเจ้าฟ้าเชียงตุงหลังเดิม (ก่อนพ.ศ.2449)
(2) หอคำเจ้าฟ้าเชียงตุงหลังใหม่ (พ.ศ. 2449-2534)
(3) หอคำเจ้าฟ้าหย่องห้วย
(4) หอคำเจ้าฟ้าสีป่อ
(5) วัดพระเจ้าหลวง (พ.ศ. 2472 - ปัจจุบัน)
(6) วัดหัวข่วงในอดีต (ราวทศวรรษที่ 2430)

ภาพที่ 3 : รูปแบบสถาปัตยกรรมในช่วงสมัยอาณานิคมอังกฤษ (พ.ศ.2428-2485)
ที่มา: บันทึกภาพภาคสนามโดย ประสงค์ แสงงาม เดือนพฤศจิกายน 2557 และ Wandaneeyatrakul, Kaein.Retrieved November 24, 2015, from http://www.lanna.mbu.ac.th/artilces/Kyaing-tong01.asp#top)

นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา ความนิยมศิลปะแบบมัณฑะเลย์ได้แพร่กระจายไปทั่วรัฐฉานรวมถึงเมืองเชียงตุง การหล่อจำลองพระมหามัยมุนีแห่งเมืองมัณฑะเลย์กลายเป็นความนิยมทั่วไปในบรรดาหัวเมืองรัฐฉาน รวมทั้งการถ่ายทอดลักษณะพม่าและความนิยมพม่าบางประการที่ปรากฏในพื้นที่ทางการเมือง และศาสนา เช่น การออกแบบหลังคา *“ทรงพญาธาตุ (PyaThat)”* หรือหลังคาซ้อนชั้นทรงสูง และการประดับตกแต่งชายคาด้วยลายฉลุ หรือ *“ปานซเว (Pan Swe)”* รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมยุคมัณฑะเลย์ และรูปแบบเจดีย์สมัยอังวะปรากฏแพร่หลายในศิลปกรรมพุทธศาสนาในเชียงตุง เช่น เจดีย์วัดพระธาตุแสงเมือง เจดีย์จองต่อ เจดีย์วัดหัวข่วง เจดีย์จองเมืองเพียง และอุโบสถวัดยางลอ เป็นต้น (Sanyakiatikun, 2011: 315) นอกจากนี้ยังพบลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสิ่งก่อสร้างหลายๆ แห่งในเชียงตุง เช่น วิหารวัดราชฐานหลวงเชียงยืน ที่มีลักษณะผนังสูงโปร่ง โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก (Load Baring Wall) และเจาะช่องแสงบริเวณจั่วยอดผนังด้านบนเพื่อให้แสงตกลอดลงมาภายในวิหารที่ให้คุณลักษณะ

คล้ายคลึงกับวิหารของศาสนาคริสต์ (Kirdsiri, 2007: 98) หรือโครงสร้างของวิหารพระเจ้าหลวงที่มีการออกแบบทางเข้าวิหารแบบ ARCH หรือหลังคาโค้ง ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมกากบาท (Cross plan) สันนิษฐานว่าเป็นการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นเชียงตุง กับโครงสร้างแบบตะวันตก และมีหลังคาแบบพม่า สังคมเมืองเชียงตุงดำเนินไปภายใต้การปกครองของอังกฤษเรื่อยมาจนกระทั่งเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองของโลกปะทุขึ้นจนกลายเป็นสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2482-2488) นำมาซึ่งความผันผวนทางการเมืองของอังกฤษและเชียงตุงอีกครั้ง

3.4 สมัยที่สี่ : เชียงตุงในยุครัฐชาติสมัยใหม่ (พ.ศ.2485-ปัจจุบัน)

การเปลี่ยนแปลงในสังคมรัฐฉาน และเมืองเชียงตุงเกิดขึ้นอีกครั้งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สถานการณ์ทางการเมืองส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพบ้านเมืองอย่างมาก ในปีพ.ศ.2485 ญี่ปุ่นได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ขณะเดียวกันกองทัพไทยก็ได้เข้ายึดเมืองเชียงตุงในปีพ.ศ.2485–2488 และต้องถอนกองกำลังออกไป ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมืองเชียงตุงได้รับความเสียหายอย่างมาก วัดวาอารามเสียหายเพราะถูกเครื่องบินทิ้งระเบิด เช่น วิหารวัดพระแก้ว วัดหัวข่วง วิหารวัดจอมคำ และวิหารวัดหนองผาพังเสียหายเป็นต้น จากความเสียหายดังกล่าวทำให้มีการซ่อมแซม และรื้อสร้างใหม่ จากแรงกดดันของสถานการณ์การเมืองโลกทำให้อังกฤษต้องยินยอมมอบเอกราชคืนให้แก่พม่าในปีพ.ศ.2491 และเมืองเชียงตุงได้กลายเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศพม่า การเข้ามามีอำนาจของพม่าเหนือโครงสร้างการปกครองของเชียงตุงได้แทรกซึมอิทธิพลพม่าในพื้นที่ต่างๆ ในปีพ.ศ.2534 รัฐบาลพม่าได้ระเบิดทำลายหอคำเจ้าฟ้าเชียงตุง มีการก่อสร้างและปรับเปลี่ยนรูปแบบศิลปกรรมแบบท้องถิ่นเชียงตุงให้ผสมผสานกับรูปแบบศิลปกรรมแบบพม่ายุคหลัง โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมวัด จนกลายเป็นลักษณะที่ปรากฏที่เห็นในปัจจุบัน ดังภาพที่ 4

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 เป็นต้นมา รัฐบาลพม่าเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศ เพื่อแก้ไขปัญหาภาวะเศรษฐกิจถดถอย โดยเฉพาะนโยบายเปิดกว้างทางเศรษฐกิจ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยมีการกำหนดให้ ปีพ.ศ.2539 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวพม่า (Visit Myanmar Year 1996) (Karn Tongteaw Heng Pradesh Thai, 1994: 44) ตลอดจนการเข้าร่วมโครงการความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการพัฒนาเส้นทาง R3B[3] เชื่อมต่อระหว่างประเทศพม่า ไทย และจีนตอนใต้ เพื่อรองรับเศรษฐกิจการค้า และการขนส่งระหว่างประเทศ ผลพวงจากการพัฒนาเส้นทางดังกล่าว คือ การหลั่งไหล และเคลื่อนย้ายไปมาของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าอุปโภคบริโภค อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และวัสดุก่อสร้างที่นำเข้ามาจากเมืองไทย เช่น ปูนซีเมนต์ เหล็ก กระจก อะลูมิเนียม ประตู-หน้าต่าง สีทาผนัง เครื่องสุขภัณฑ์ฯลฯ นอกจากนี้ผู้คนได้อพยพโยกย้ายเดินทางเข้ามาทำงานในเมืองไทย โดยเฉพาะแรงงานก่อสร้าง แรงงานในเกษตรกรรม และงานบริการอื่นๆ ฯลฯ แล้วเดินทางกลับภูมิลำเนาพร้อมหอบหิ้วประสบการณ์ และค่านิยมใหม่ๆ มาพร้อมกันด้วย นอกจากนี้การพัฒนาระบบโทรคมนาคม และการสื่อสารที่แผ่ขยายครอบคลุมทั่วโลก เป็นแรงกระตุ้น และผลักดันให้เมืองเชียงตุงเปิดรับ และถูกแทรกซึมโดยกระแสโลกาภิวัตน์ ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อเมืองเชียงตุงภายในระยะเวลาอันสั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งปลูกสร้างที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน

.....

[3] เส้นทางเริ่มจากด่านศุลกากร อ.แม่สาย จ.เชียงราย-อำเภอท่าขี้เหล็ก-เมืองเชียงตุง-เมืองม้า-เมืองลา-ต้าล้วะ-เมืองฮาย-เชียงรุ่ง (สิบสองพันนา ประเทศจีน)

สถาปัตยกรรมศิลปะมัณฑะเลย์ กับสถาปัตยกรรมวัดในเมืองเชียงตุง



วัดมหามัยมุนี เมืองมัณฑะเลย์ (ตัวอาคารบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2427)



บริเวณทางขึ้นเขามัณฑะเลย์ (Mandalay Hill)
(สร้างราวปี พ.ศ.2400)



พระราชวังมัณฑะเลย์
(สร้างในปี พ.ศ.2400)



วัดพระเจ้าหลวง เมืองเชียงตุง (สร้างในปี พ.ศ. 2472)



อุโบสถวัดหัวข่วง เมืองเชียงตุง (สร้างในปี พ.ศ. 2523)



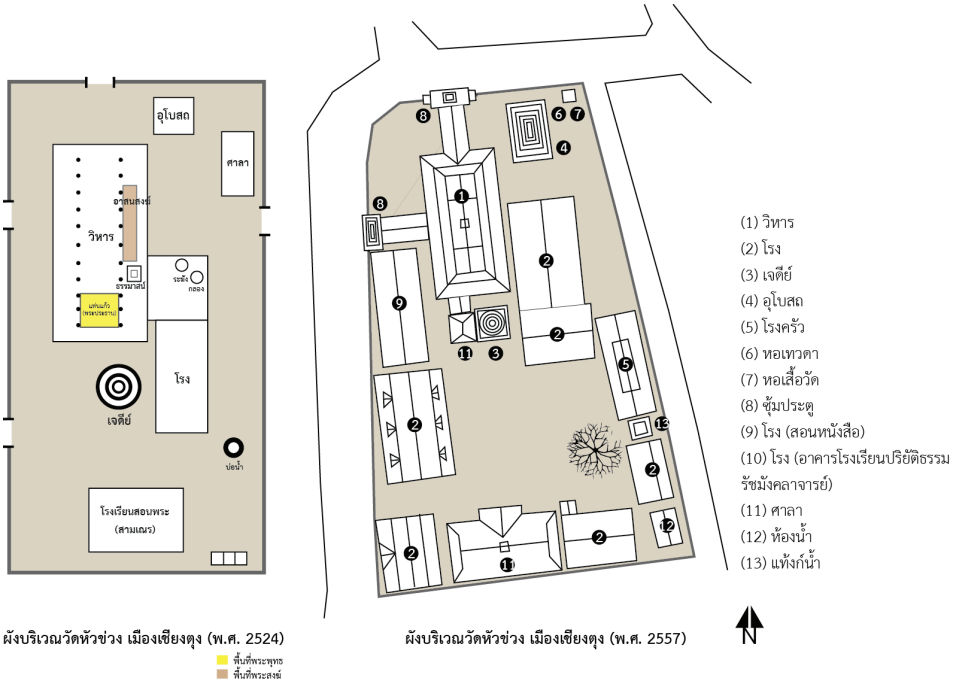
วิหารวัดพระแก้ว เมืองเชียงตุง
(บูรณะครั้งใหญ่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราวพ.ศ.2488)

ภาพที่ 4: เปรียบเทียบลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบเรือนปราสาทซ้อนชั้นกับสถาปัตยกรรมวัดในเมืองเชียงตุงในปัจจุบัน
ที่มา: บันทึกภาพภาคสนามโดยไพลิน ทองธรรมชาติ, Retrieved December 27, 2015, http://www.legalnomads.com/)

4. ลักษณะสถาปัตยกรรมวัดไทขึนเมืองเชียงตุงในปัจจุบัน

สถาปัตยกรรมวัดไทขึนเชียงตุงที่ปรากฏในปัจจุบัน มีอาคารสำคัญภายในเขตพุทธสถาน ประกอบด้วย วิหาร, โรง (กุฏิ), อุโบสถ, เจดีย์, มณฑป (หอไตร) และอาคารเอนกประสงค์อื่นๆ เช่น อาคารเรียนปริยัติธรรม โรงครัว บ่อน้ำ ห้องน้ำ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบของพุทธสถานแบบเมืองเชียงตุงได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาจากวัฒนธรรมล้านนาและพม่า ได้ผสมผสานพัฒนาจนเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง รูปแบบผังบริเวณ และองค์ประกอบของวัดไทขึนในเมืองเชียงตุงสามารถจัดกลุ่มและจำแนกได้เป็น 5 ลักษณะได้แก่ (1) วิหาร และกุฏิเป็นอาคารหลักในลักษณะอาคารแฝดอยู่ใจกลางพื้นที่ (2) พระธาตุ หรือเจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างประเภทเดียว นิยมอยู่บนที่สูง หรือเนินเขา (3) วิหาร เจดีย์ กุฏิ และอุโบสถ ตั้งตามทิศทางแนวแกน ในอดีตพบอุโบสถเฉพาะวัดที่เป็นหัวหมวดอุโบสถเท่านั้น (4) แบบพิเศษ มีสิงปลูกสร้างเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญเท่านั้น ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา (5) แบบอิสระ ไม่มีการกำหนดที่ตั้งแน่นอน ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่เป็นสำคัญ (Sanyakiatikun, 2010: 69-73)

ปัจจุบันแม้ว่าองค์ประกอบหลักของพุทธสถานแบบเชียงตุงยังคงอยู่ แต่ก็มีการสร้างอาคารใหม่เพิ่มขึ้นตามความต้องการใช้สอยที่ขยับขยาย อีกทั้งจารีตทางพุทธศาสนาของชาวเชียงตุงคือการสืบต่อพระศาสนา ศาสนาจะต้องหมดจด สดใสไม่เศร้าหมอง จึงทำให้มีการบูรณะซ่อมแซม แต่งเติมเสริมต่อ ซ้อนทับอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งคุณลักษณะ หรือองค์ประกอบบางประการของสถาปัตยกรรมดั้งเดิมสูญหายไป ตัวอย่างเช่น วัดราชฐานหลวงหัวข่วง แสดงให้เห็นถึงพลวัตของผังบริเวณที่เกิดขึ้นกับวัดในเมืองเชียงตุง



ภาพที่ 5 : แสดงผังบริเวณของวัดราชฐานหลวงหัวข่วง เชียงตุงราวปี พ.ศ. 2524 (ที่มา: ปรับปรุงจาก Mangrai, 1981:10) และในปี พ.ศ. 2557 (ปรับปรุงจาก Sanyakiatikun, 2011: 146 และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยประสงค์ แสงงาม ปีพ.ศ. 2557)

4.1 วิหาร

อาคารที่สำคัญที่สุดของวัด เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาส ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นประธาน ภายในวิหารแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่

(1) พื้นที่พระพุทธ คือบริเวณฐานชุกชี หรือแท่นแก้ว สำหรับประดิษฐานพระประธานของวิหาร โดยตั้งอยู่ในบริเวณกึ่งกลางของห้องเสารองสุดท้าย และเว้นพื้นที่ห้องเสาสุดท้ายเพื่อให้เป็นพื้นที่เดินประทักษิณ และเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบพิธีกรรม แต่วัดบางแห่งมีการวางตำแหน่งแท่นแก้วให้ประชิดกับผนังด้านหลังวิหาร ความแตกต่างดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากนิกายพุทธศาสนาในล้านนา คือ วิหารนิกายยางควง จะตั้งแท่นแก้วประชิดผนังด้านหลังอาคาร ส่วนวิหารนิกายป่าแดง จะตั้งแท่นแก้วลักษณะลอยตัวอยู่กลางวิหารในช่วงเสารองสุดท้าย (Sanyakiatikun, 2011: 290)

(2) พื้นที่พระสงฆ์ เป็นแท่นอาสนสงฆ์ยกพื้นราว 1 ศอก และยาวเพียงพอสำหรับพระสงฆ์นั่งอย่างน้อย 5 รูปตั้งในตำแหน่งด้านขวามือของพระประธานเสมอ และมีธรรมาสน์เทศน์ในตำแหน่งหัวของแท่นอาสนสงฆ์

(3) พื้นที่ฆราวาส เป็นพื้นที่ส่วนที่เหลือในวิหาร บริเวณด้านหน้าพระประธานจะเป็นพื้นที่สำหรับผู้ชายสูงอายุ ถัดมาคือผู้ชาย ส่วนผู้หญิงทุกวัยจะนั่งรวมกันอยู่ที่มุมด้านหลังสุดของวิหาร

ลักษณะของวิหารไทขึนเมืองเชียงตุงเท่าที่พบในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงสมัย ได้แก่

(1) วิหารแบบพื้นถิ่นเชียงตุงอิทธิพลศิลปะล้านนา (ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22- ครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 23) สันนิษฐานว่าเป็นลักษณะวิหารโถง หรือวิหารไม่มีป้างเอก คือไม่มีการก่อผนังจนถึงท้องขื่อที่มีความคล้ายคลึงกับวิหารล้านนายุคดั้งเดิมช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-24 (Sanyakiatikun, 2011: 289) และพัฒนาการต่อเนื่องเรื่อยมาจนเป็นวิหารแบบปิด ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ทำให้มีการเจาะช่องประตูและหน้าต่างเพื่อให้แสงสว่างส่องลอดสู่ภายใน วิหารลักษณะนี้พบในเขตเชียงตุงหลงเหลือเพียง 2 แห่ง คือ วิหารวัดบ้านแสน และวิหารวัดบ้านแงก

(2) วิหารพื้นถิ่นเชียงตุงสมัยหลัง (ช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นไป) วิหารในสมัยนี้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการเมือง ประกอบกับการแผ่อิทธิพลของพุทธศาสนานิกายพม่าและความใกล้ชิดกับรัฐไทใหญ่มากกว่าล้านนาอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้อิทธิพลของงานศิลปกรรมได้เลื่อนไหลและผสมกลมกลืนระหว่างกัน วิหารในช่วงสมัยนี้มีการรื้อและสร้างใหม่ หรือซ่อมแซมสร้างครอบทับซ้อนกันอย่างต่อเนื่องไม่อาจระบุช่วงเวลาของรูปแบบวิหารได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามวิหารในสมัยหลังยังคงสร้างอยู่บนฐานวิหาร และผังพื้นแบบดั้งเดิม หากแต่มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและรูปแบบของหลังคา รวมทั้งการตกแต่งที่มีอิทธิพลของทั้งศิลปะพม่า ไทใหญ่ และจีน พบว่าลักษณะวิหารในช่วงนี้ส่วนใหญ่มีการก่อผนังโดยรอบ แต่ไม่สูงจรดอกไก่ ชายคาคลุมต่ำลงมาทั้งสี่ด้าน ระหว่างรอยต่อของโครงสร้างหลังคาตอนบนกับชายคาปีกนกจะยกเป็นคอสอง อีกลักษณะหนึ่งคือ มีลักษณะใกล้เคียงกับวิหารแบบดั้งเดิมอิทธิพลล้านนา คือ เป็นวิหารที่ไม่มีหลังคาปีกนกคลุมรอบอาคาร เปิดผนังด้านสกัดทั้งหน้าและหลัง หลังซ้อนชั้นแต่เปลี่ยนจากผนังไม้ เป็นผนังก่ออิฐถือปูนและเจาะช่องแสง ลักษณะของอิทธิพลศิลปะพม่านี้ส่วนใหญ่พบที่เป็นลักษณะอาคารเครื่องไม้แบบโถงเปิดโล่งที่เรียกว่า *“Zayap”* มักนำไปสร้างเป็นอาคารทั่วไปในวัดเชียงตุง (Sanyakiatikun, 2011: 302) นอกจากนี้ยังพบหลังคา *“ทรงปราสาท”* ที่มีลักษณะเด่นเป็นหลังคาทรงจั่วซ้อนชั้นสูงเป็นชุดๆ สอดรับกับผังพื้นอาคารที่เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส (ดูภาพที่ 4) พร้อมกับความนิยมประดับตกแต่งด้วยสังกะสีฉลุลวดลายที่เรียกว่า *“ปานซอย”*

การเปลี่ยนแปลง และความนิยมศิลปะแบบพม่า โดยเฉพาะความนิยมใช้ทรงหลังคาแบบพญาธาตุ (Pya That) มาประดับตกแต่งในอาคารสำคัญทางศาสนา และอาคารทางราชการ เช่น หอคำ เป็นการพยายามสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ และสถานภาพของอาคารนั้นๆ ความนิยมดังกล่าวได้หลั่งไหลถ่ายเทเข้าสู่รัฐฉานและผสานกลมกลืนกันจนเป็นอัตลักษณ์ของสถาปัตยกรรมวัดไทขึนเมืองเชียงตุงในปัจจุบัน จากภาพที่ 5 ด้านล่าง (1) ภาพถ่ายของวัดอิน ตัววิหารสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ.2377 ภาพถ่ายเมื่อราวก่อนปี พ.ศ.2494 (2) –(3) ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ.2490 เจดีย์เก้ายอดรูปแบบอิทธิพลศิลปะพม่ายุคหลัง กับศิลปะมัณฑะเลย์ สร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ.2490 และ (4)-(5)-(6) เป็นภาพบันทึกในปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ.2557 จากภาพสามารถเห็นได้ชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลง



ภาพที่ 6: เปรียบเทียบพลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทขืนเมืองเชียงตุง กรณีวัดอิน (อินทบุปผาราม)
ที่มา: อนุเคราะห์โดยคุณสุทธิพันธุ์ เหรา, บันทึกภาพภาคสนามโดยประสงค์ แสงงาม, Retrieved November 7, 2015, http://engkeawmcu.blogspot.com/,)

4.2 อุโบสถ

อุโบสถส่วนมากมักได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ และรื้อสร้างใหม่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ลักษณะของอาคารมีผังพื้นสี่เหลี่ยมและยกเก็จหน้าอุโบส พื้นที่ภายในแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ พื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และพื้นที่ว่างที่เหลือสำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรม อุโบสถเป็นอาคารแบบปิด หลังคาทรงจั่วมีปีกนกล้อมรอบ ยกคอสองและซ้อนชั้นหลังคาอีกต่อหนึ่งไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้าง

4.3 รูปแบบหลังคาวิหาร และอุโบสถวัดไทขึนที่พบปัจจุบัน

รูปแบบหลังคาที่พบในวิหาร และอุโบสถเมืองเชียงตุงปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

(1) แบบหลังซอน หมายถึงลักษณะซ้อนกัน ไม่มีปีกนกล้อมรอบตัวอาคาร และด้านสกัดอาคาร ผนังจากพื้นสูงขึ้นไปรับยอดหลังคา มีความคล้ายคลึงกับวิหารล้านนาแต่ไม่มีพื้นที่กึ่งเปิดโล่งใต้ชดหลังคาคู่หน้าเหมือนวิหารล้านนา

(2) แบบหลังผัด เป็นรูปแบบหลังตาที่มีปีกนกคลุมต่ำล้อมรอบตัวอาคาร ทำให้มีพื้นที่ใต้ชายคาปีกนกส่งผลให้วิหารค่อนข้างมืด จึงแก้ไขด้วยการมีช่องแสงที่คอสอง สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นภายหลังรูปแบบหลังซอน

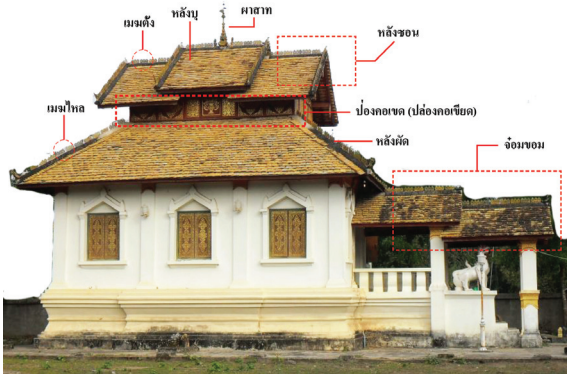
(3) แบบหลังบุ เป็นหลังคาที่ซ้อนชั้นตับบนสุดขนาดเล็กที่เพิ่มขึ้นมาจากหลังคาหลัก เรียกลักษณะหลังคาที่ซ้อนเพิ่มขึ้นว่า *“บุ”* เป็นการเพิ่มองค์ประกอบหลังคาในช่วงหลัง

4.4 โรง หรือกุฏิ

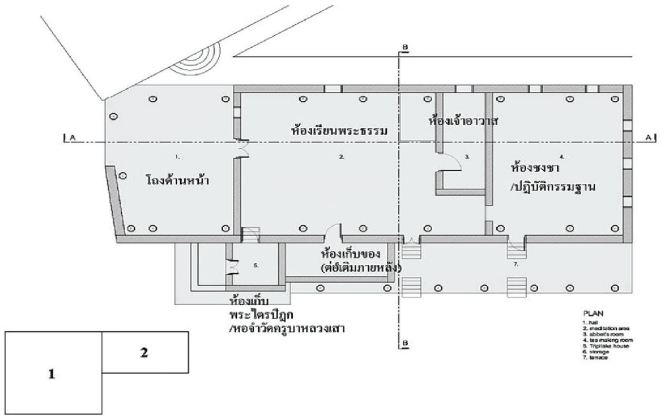
เป็นอาคารชั้นเดียวใช้เป็นที่จำวัดของพระสงฆ์ บางครั้งเป็นทั้งพื้นที่เรียนพระธรรม ที่ชงชาและที่นอนของสามเณร ผังพื้นเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวขนานไปกับวิหารและมีพื้นที่เชื่อมต่อวิหารกับโรง พื้นที่เชื่อมต่อมักใช้เป็นที่แขวนกลอง หรือฆ้องและเก็บสิ่งของต่างๆ ของวัด โรงมีลักษณะเป็นอาคารปิดทึบ ส่วนด้านหน้าเป็นพื้นที่กึ่งโล่งเพื่อให้เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านสู่ด้านใน ถัดมากั้นห้องเป็นห้องจำวัดของเจ้าอาวาสข้างใดข้างหนึ่ง ส่วนพื้นที่ๆ เหลือจะเป็นทางเดินเชื่อมทะลุไปท้ายอาคารซึ่งมักเป็นพื้นที่ชงชา หรือเชื่อมไปยังโรงครัว



ภาพที่ 7: ตัวอย่างอุโบสถเมืองเชียงตุงในปัจจุบัน



ภาพที่ 8: รูปแบบหลังคาอุโบสถ



ภาพที่ 9: ตัวอย่างผังพื้นโรง หรือกุฏิ



ภาพที่ 10: ตัวอย่างโรง หรือกุฏิวัดไทขืนเมืองเชียงตุง

5. พลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทขืนเมืองเชียงตุงในกระแสโลกาภิวัตน์

ทิศทางนโยบายทางการเมืองของพม่านับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมาส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสังคมเมืองเชียงตุงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเศรษฐกิจ และสังคมเมืองเชียงตุงที่เปิดรับกระแสโลกาภิวัตน์ที่หลั่งไหล และเคลื่อนย้ายไปมาทั้งผู้คน สิ่งของ และวัฒนธรรม ส่วนหนึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสิ่งปลูกสร้างภายในเมืองเชียงตุงที่ผันแปรไปตามเศรษฐกิจ ค่านิยม และทรัพยากรที่สามารถหาได้ ณ ขณะนั้น

จากการศึกษาสามารถสรุปเกี่ยวพลวัตที่เกิดขึ้นได้เป็นประเด็น ดังนี้

(1) **ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง** พบว่า ภายหลังการเปิดประเทศพม่าตั้งแต่ปีพ.ศ.2536 เป็นต้นมา มีการรื้อถอน บูรณะซ่อมแซมอาคารทางศาสนาเป็นจำนวนมาก ราวทศวรรษที่ 2530 เริ่มมีการบูรณะสิ่งปลูกสร้างภายในวัด โดยเฉพาะวัดที่สำคัญในเขตเมือง จะมีการรื้อสร้าง และบูรณะซ่อมแซมอาคารสำคัญ คือ วิหาร อุโบสถ และเจดีย์ก่อนอาคารอื่นๆ ในขณะที่วัดรอบนอกเมืองจะเริ่มรื้อถอน และซ่อมแซมอาคารสำคัญๆ เมื่อราวปีพ.ศ.2540 เป็นต้นมา และการรื้อสร้างสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ภายในวัด เช่น โรง อาคารเรียน โรงครัว มีมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2550 เป็นต้น โดยเฉพาะวัดเขตรอบนอกเมือง

(2) รูปแบบ และลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เปลี่ยนแปลง ลักษณะของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมีทิศทางเป็นไปในลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบเดิมก่อนการบูรณะ แต่บางแห่งมีการต่อเติมพื้นที่บางส่วน เช่น มุกหน้าทางเข้าวิหาร หรือมีการตัดปีกนกชายคาออกเพื่อให้อาคารโปร่งโล่งขึ้น เป็นต้น แต่ลักษณะสำคัญของอาคารยังคงเป็นรูปแบบเดิม โดยเฉพาะผังพื้นอาคาร และรูปแบบทรงหลังคา แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงสำคัญคือ วัสดุ และเทคนิคการก่อสร้างที่ทำให้สัดส่วน และขนาดของอาคารเปลี่ยนไป เนื่องจากวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่สามารถรองรับความต้องการขยายพื้นที่ใช้สอยทั้งแนวราบ และแนวตั้งได้มากกว่าวัสดุก่อสร้างในอดีต

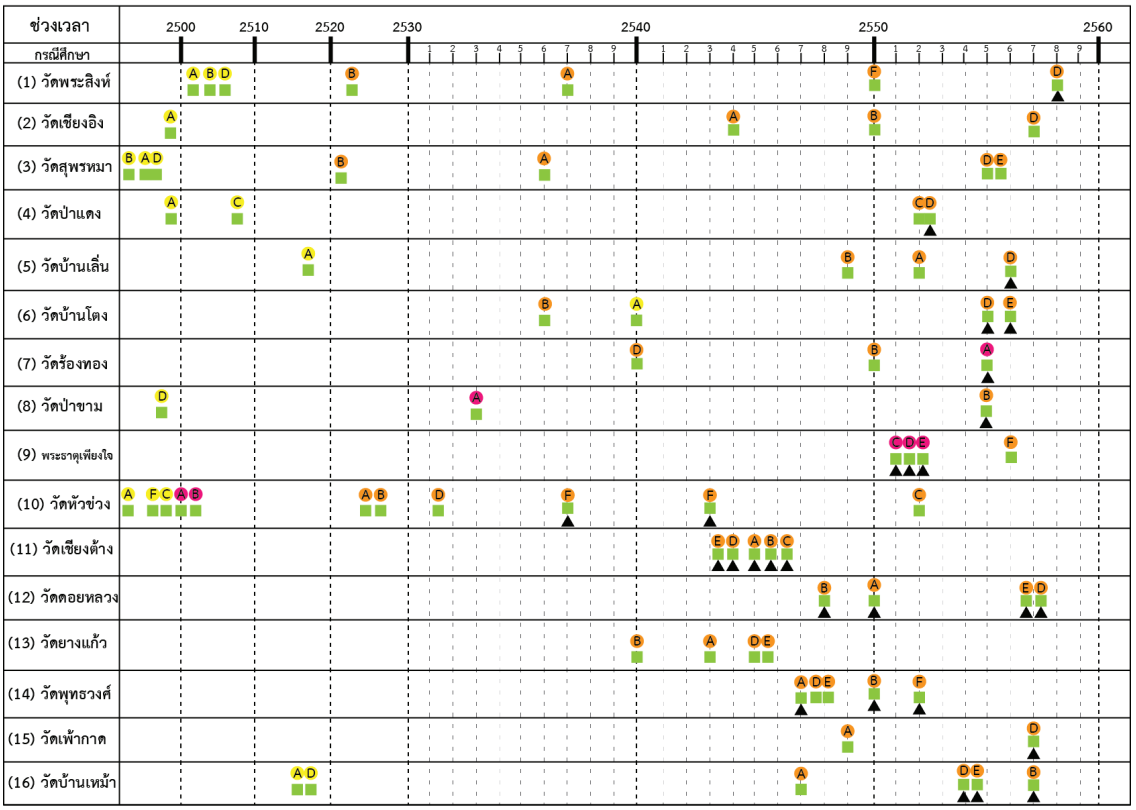
(3) ช่างฝีมือ วัสดุและเทคนิคการก่อสร้าง ช่าง และงานศิลปกรรมมีผลต่อรูปลักษณ์อาคาร โดยเฉพาะช่างทำเครื่องประดับตกแต่งหลังคา ช่างปั้นปูนต่างๆ และช่างก่อสร้างอาคาร เนื่องจากทักษะ ฝีมือเชิงช่าง และการออกแบบของช่างเป็นภาพตัวแทนของสถาปัตยกรรมวัดไทขืนในปัจจุบัน พบว่าเจ้าศรัทธา พระสงฆ์ และกรรมการวัด จะเลือกรูปแบบ การประดับตกแต่งจากผลงานของช่างที่มีในท้องถิ่น โดยดูแบบจากวัดที่ช่างนั้นๆ มีผลงานอยู่ ประกอบกับประสบการณ์ของช่าง โดยเฉพาะช่างที่มีประสบการณ์ทำงานในต่างแดน ก็มักจะมีทักษะ ประสบการณ์จากภายนอกนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานจนเกิดความนิยมแพร่หลายกลายเป็นลักษณะงานสถาปัตยกรรมวัดไทขืน เชียงตุงปัจจุบัน

(4) ปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มศรัทธาจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะศรัทธาจากเมืองไทยที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสมทบปัจจัยดูแลอาคารศาสนสถานของวัดไทขืน ปรากฏการณ์ที่สำคัญ และส่งผลต่อรูปแบบของอาคาร คือ การมีส่วนร่วมของศรัทธาภายนอกที่มีบทบาทในการออกแบบอาคาร ควบคุมรูปแบบการก่อสร้าง ตลอดจนการนำช่างก่อสร้าง และช่างฝีมือจากเมืองไทย

เข้ามาก่อสร้างอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย เช่น กรณีวัดพระสิงห์และวัดพุทธวงศ์ เมืองเชียงตุงเป็นต้น นอกจากนี้ บทบาทของพระสงฆ์ และองค์กรสงฆ์ที่เชื่อมสัมพันธภาพระหว่างประเทศมีส่วนสำคัญในการนำคณะศรัทธาจากภายนอกให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศาสนสถานในเมืองเชียงตุง ทั้งนี้สายสัมพันธ์ดังกล่าวเชื่อมโยงมาแต่ครั้งอดีตที่เชียงใหม่และเชียงตุงเป็นเสมือนบ้านพี่เมืองน้องเมื่อกว่า 700 ปีที่ผ่านมา

ตารางเข้ารหัสข้อมูล

DATA CODING DIAGRAM



ความหมายสัญลักษณ์

A	หมายถึง วิหาร	โครงสร้างแบบเก่า (อิฐดินดิบ กระเบื้องดินขอ)
B	หมายถึง อุโบสถ	โครงสร้างแบบสมัยใหม่ (ก่ออิฐฉาบซีเมนต์ กระเบื้องลอนคู่/ซีแพคฯ)
C	หมายถึง เจดีย์	โครงสร้างแบบผสมผสาน/อนุรักษ์
D	หมายถึง กุฏิ (โฮง)	ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม/ศรัทธาท้องถิ่น
E	หมายถึง ครัวไฟ	ศรัทธาจากภายนอก
F	หมายถึง อาคารอื่นๆ	

ตารางที่ 1: ตารางรหัสข้อมูลเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของวัดในเมืองเชียงตุง

6. กระบวนการที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมวัดไทยีนเมืองเชียงตุง

สามารถสรุปลักษณะของกระบวนการออกได้เป็น 2 ลักษณะได้แก่ (1) กระบวนการภายใน และ (2)กระบวนการภายนอก

6.1 กระบวนการภายใน เป็นกระบวนการจัดการที่เกิดขึ้นภายในชุมชนนั้นๆ แม้ว่าจะมีการปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น แต่กระบวนการนี้ยังคงดำเนินอยู่อย่างเข้มข้นในปัจจุบัน

(1) กระบวนการที่เกิดจากศรัทธาในชุมชน ประกอบด้วยเจ้าศรัทธา ชาวบ้าน กรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการวัด และพระสงฆ์ มีมติร่วมกันในการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในวัด การทำนุบำรุง ซ่อมแซมหรือรื้อสร้างอาคารใหม่ในวัดขึ้นอยู่กัยศักยภาพและสถานภาพทางการเงินของศรัทธา และฐานานุศักดิ์ของวัด ทำให้วัดสำคัญในเขตเมืองจะมีการทำนุบำรุงซ่อมแซมอย่างสม่ำเสมอจนไม่หลงเหลือร่องรอยของอาคารดั้งเดิมแตกต่างจากวัดรอบนอกเมืองที่ยังหลงเหลือสถาปัตยกรรมวัดที่เก่าแก่อยู่

(2) กระบวนการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายในวัดที่มีคณะกรรมการทางศาสนาเป็นผู้ควบคุม การจัดการด้านศิลปวัฒนธรรม และกิจกรรมทางศาสนาของเมือง มีกระบวนการดังแผนภาพที่ 10

6.2 กระบวนการภายนอก เป็นกระบวนการที่กลุ่มคนจากสังคมภายนอกเชียงตุงเข้ามามีส่วนร่วม โดยอาศัยกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ การทอดผ้าป่า การถวายปัจจัยสมทบทุน เป็นต้น ทำให้ศรัทธาจากภายนอกโดยเฉพาะจากเมืองไทยหลั่งไหลเข้ามาทำบุญและมีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงศาสนสถานของชาวเชียงตุง และปัจจุบันเมื่อประเทศพม่าเปิดกว้างทางการโทรคมนาคม สื่อสาร และเปิดพื้นที่ให้ชาวต่างชาติเดินทางเข้าถึงมากขึ้น ยิ่งส่งผลเกิดการปะทะสังสรรค์แลกรับปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ค่านิยมมากยิ่งขึ้น

7. ปัจจัยที่ส่งผลต่อพลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทยีนเมืองเชียงตุงปัจจุบัน

การศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลมีหลายระดับ และมีผลกระทบซึ่งกันและกัน สามารถสรุปได้โดยแบ่งออกเป็นปัจจัยทางตรง และปัจจัยทางอ้อม ดังนี้

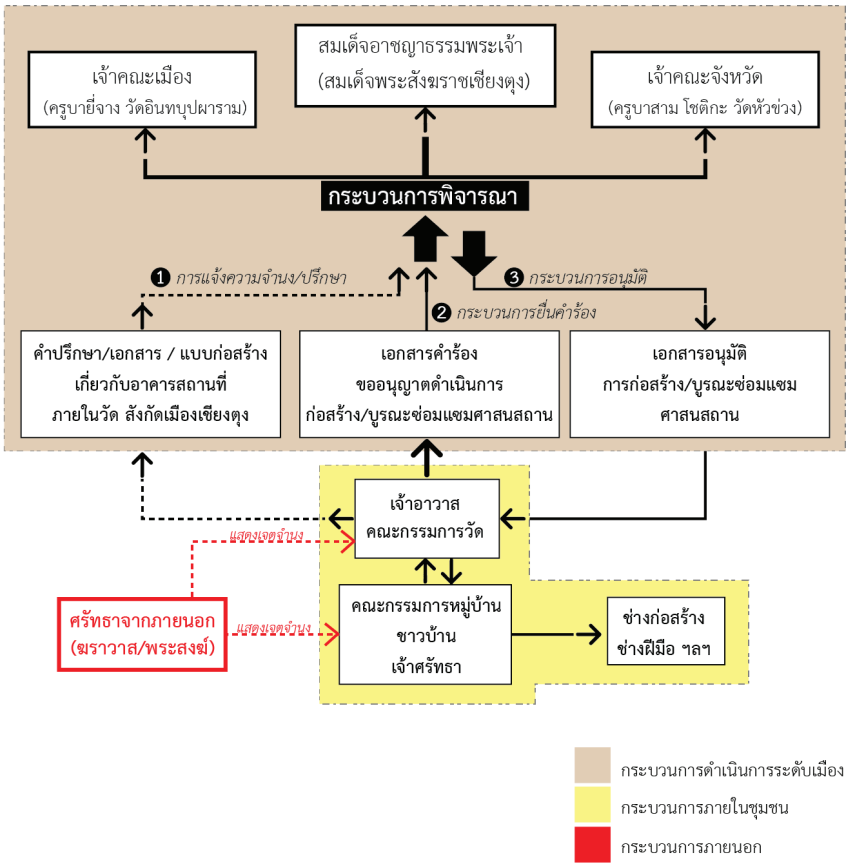
7.1 ปัจจัยทางตรง เป็นปัจจัยที่ผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรม ได้แก่

(1) ความเสื่อมสภาพของอาคาร : เป็นสาเหตุโดยตรงที่ทำให้ต้องมีการรื้อสร้างใหม่ หรือบูรณะซ่อมแซมอันมีผลทำให้ลักษณะทางกายภาพของอาคารเปลี่ยนไป

(2) การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และภูมิอากาศ : เช่น ภูมิอากาศแห้งแล้ง ร้อนมากขึ้น หรือฝนตกมากขึ้น ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนการออกแบบอาคารให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในช่วงเวลาดังกล่าว

(3) ทรัพยากร : โดยเฉพาะวัสดุก่อสร้าง การเพิ่ม หรือลดจำนวนทรัพยากรที่ใช้ในการก่อสร้าง หรือการเปลี่ยนวัสดุก่อสร้างมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางภายภาพภายนอก ขนาด สัดส่วน พื้นผิววัสดุ ตลอดจนคุณภาพของพื้นที่ว่างภายในอาคารเปลี่ยนแปลงไป

(4) ช่างฝีมือ : มีผลโดยตรงต่อรูปลักษณ์ภายนอกของอาคาร ทักษะเชิงช่างและผลงานของช่างหากเป็นที่นิยมจนเกิดการแพร่หลายก็สามารถกลายเป็นดังภาพลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมวัด ณ ช่วงเวลานั้นได้เช่นกัน



ภาพที่ 10: แสดงกระบวนการดำเนินการจัดการด้านศาสนสถานของเมืองเชียงตุง

7.2 ปัจจัยทางอ้อม เป็นปัจจัยที่ไม่ได้ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลง แต่ส่งผลผ่านกลไกที่ควบคุมการดำเนินของสังคม ได้แก่

(1) ปัจจัยทางการเมือง เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลครอบคลุมมิติต่างๆ ของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทิศทางนโยบายทางการเมือง เช่น นโยบายที่พยายามสร้างความกลมกลืนเป็นชาติเดียวกันระหว่างพม่า และชนกลุ่มน้อยผ่านพุทธศาสนาจนปรากฏลักษณะสถาปัตยกรรมพุทธศาสนาแบบพม่าแพร่หลายทั่วไปในเขตรัฐฉาน และเชียงตุง หรือนโยบายเปิดประเทศในทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เป็นผลให้สังคมพม่าเปิดกว้างและหมุนเวียนไปตามกระแสโลกาภิวัตน์มากขึ้น

(2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ นโยบายผ่อนปรนทางการเมืองมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมพม่า และเมืองเชียงตุงซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ใกล้ชายแดนประเทศเพื่อนบ้าน แรงกดดันทางเศรษฐกิจส่งผลให้เกิดเส้นทางคมนาคมทางบกเชื่อมต่อในระดับภูมิภาค คือเส้นทาง R3B ระหว่างไทย พม่า และจีนตอนใต้ แม้ว่าเส้นทางนี้จะมีส่งผลกระทบในทางเศรษฐกิจมากนัก แต่กลับส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับเมืองเชียงตุงและพื้นที่ใกล้เคียง

(3) ปัจจัยทางสังคม นโยบายทางการเมือง และการขยายตัวทางเศรษฐกิจมีผลทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคม ค่านิยม และทัศนคติที่มีต่อชีวิตประจำวันเปลี่ยนแปลงไป เช่น ความนิยมราวลูกกรงอะลูมิเนียมที่แพร่หลายในสังคมเมืองเชียงตุง ทำให้เจ้าศรัทธามีความประสงค์จะถวายให้แก่วัด จึงปรากฏวัดหลายแห่งๆ มีการใช้ราวลูกกรงอะลูมิเนียมในอาคารต่างๆ ของวัด หรือความนิยมการปั้นพญานาคบริเวณบันไดทางขึ้นวิหาร หรืออุโบสถที่แต่เดิมไม่เคยมี สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้เกิดพลวัตทางกายภาพของสถาปัตยกรรมวัดในเมืองเชียงตุงเช่นกัน

8. สรุป

พลวัตทางสถาปัตยกรรมวัดไทขืนเมืองเชียงตุงเกิดขึ้นอยู่ตลอดมาในประวัติศาสตร์อันยาวนาน การเมือง เศรษฐกิจและสังคมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันต่อผลิตผลทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นๆ และสถาปัตยกรรมก็เป็นประจักษ์พยานหนึ่งในแต่ละยุคสมัย การศึกษาพลวัตของสถาปัตยกรรมมีส่วนช่วยขยายพรมแดนความรู้ ความเข้าใจสภาพสังคมในช่วงเวลาเหล่านั้น ในกรณีของพลวัตของสถาปัตยกรรมวัดไทขืนเชียงในปัจจุบันได้สะท้อนภาพสังคมเมืองเชียงตุงว่ามีการเปิดรับสิ่งใหม่ๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น วัสดุก่อสร้างและทักษะเชิงช่างสมัยใหม่ และทางวัฒนธรรม เช่น ค่านิยมใหม่ๆ เกี่ยวกับการประดับตกแต่งศาสนสถาน เป็นต้น แต่กระนั้นรากฐานทางวัฒนธรรมอันมั่นคงของชาวไทขืนเชียงตุงยังคงสลักแน่นแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเปลือกนอก กล่าวคือ ผังอาคาร รูปแบบหลักของอาคาร การกำหนดพื้นที่ใช้สอยยังคงเป็นลักษณะจารีตดั้งเดิม ในขณะที่วัสดุก่อสร้าง ขนาดและสัดส่วนอาคาร สีและพื้นผิววัสดุเปลี่ยนแปลงไปตามวัสดุก่อสร้าง ณ ปัจจุบัน อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพดังกล่าว ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพของที่ว่าง แสง และผัสสะประสบการณ์ของผู้ใช้งานที่เกิดขึ้น ตลอดจนการลดลงของมรดกทางภูมิปัญญา และคุณค่าเชิงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาวิจัยต่อไป

บรรณานุกรม

- Tourism Authority of Thailand. (1994). **Naewtang kan songsoem kan thongtiao rawang Thai Pama lae Chin ton tai.** (In Thai) **[Guildlines of Promotion of tourism between Thailand, Myanmar and South China].** Bangkok: Chulalongkorn University.
- Kirdsiri, Krengkrai. (2006). **Phumithad muang boran lae ongprakob kong muang kroranee suksa muang Chieng Tung lae muang Chiang Mai.** (In Thai) **[Cultural lanscape of Historical city and the city elements in case studies of Kengtung and Chiangmai].** (In Thai) **Najua: Prawattisart sathapattayaakam lae sathapattayakam Thai** (In Thai) **[Najua: History of Architecture and Thai Architecture]**, 4, 66-89.
- Chantakong, Pramahasupap. (2001). **Kwamsampan tang praputthasatsana rawang Chiang-mai kap Chiangtung chuang pe poso 2491-Patchuban.** (In Thai) **[Buddhist Relation between Chiangmai and Chiangtung from B.E. 2491 to the present].** Master of Art in Community Research and Development, Ratchapat University.

- Setthakul, Rattanapon. (1994). **Tamnan puen Mueang Chiangmai: pap saton kwam sampan kong rat Tai.** (In Thai) **[Chiang Mai Chronicle: The reflection of Tai States relationship].** Chaingmai: Payap University.
- Mong Htin Aung. (2013). **Prawattisat Pama.** (In Thai) **[History of Burma].** Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.
- Poolsuwan, Samorchai. (2009). **Rat Shan Mueang Tai: ponlawat Khong chattipan nai boribot porawat sat lae sangkom kanmueang ruam samai.** (In Thai) **[Shan State: the dynamic of ethnicity in the comtemporary history and social politics].** Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.
- Sanyakiatikun, Suebsak. (2010). **Ngan sinlapakam tang phutthasathapattayakam baep Chiang Tung.** (In Thai) **[Chiang Tung Buddhist's Architecture].** Damrikun, Suraphon. (Eds.). Warasan Wichitsin (Journal of Fine Arts), Chiang Mai: Suthep Printing.
- Sanyakiatikun, Suebsak. (2011). **Attalak ngan sathapattayakam kong puttasatan nai mueang Chiangtung rat Shan sahapap Pama.** (In Thai) **[Buddhist's Architecture Identities of Monastery in Kengtung, Shan State, Union of Myanmar].** Doctor of Arts in Mekong and Salween River Basin Study, Ratchapat University.
- Na Chiangmai, Sommano. (1995). **Sun klang kan ka lae sentang nai anachak Lanna chuang poso 1839-2442.** (In Thai) **[Trade centers and trade routes in Lanna Thai kingdom, 1296-1899].** Master of Science in Geography, Chiangmai University.
- Moonmek, Akani. (2014). **Rat Shan: prawattisat lae kan patiwat.** (In Thai) **[Shan State: history and revolution].** Bangkok: Siamparitat.
- Mangrai, Sai Mong Sao. (1981). **The Padaeng Chronicle and the Jengtung State Chronicle translated.** Ann Arbor: University of Michigan.
- Sooksawat, Surasawat ML. (2011). **Sinlapa nai pratet Pama.** (In Thai) **[Art of Myanmar].** Bangkok: Sai Song Winyuchon.